

หน้ากากอยู่ติธรรม

หน้ากากอยู่ติธรรม*

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปาฐกถาำในการประชุมวิชาการประเพณีสี่สถาบัน
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
และกองทัพเรือ ครั้งที่ 17

เรื่อง “ความเป็นธรรมในสังคม: เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”

หอประชุมศรีบูรพา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

19 กันยายน 2557

Abstract

This paper examines the issue of injustice, prevalent in Thai society. It addresses the issue by raising two critical questions: what is the face of injustice?, and how can people in any society live with prevalent injustice? The paper begins with a description of 4 cases

* ข้าพเจ้าขอขอบคุณ ดร.คารินา โชติระวี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดร.เดชา ตั้งสีฟ้า คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการเขียนงานชิ้นนี้ และคุณภัสสร บัญญฤทธิ์ ผู้ช่วยวิจัยของข้าพเจ้าจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่เก็บข้อมูลบางส่วนที่เป็นประโยชน์ให้

of glaring injustice found both in Thai society and elsewhere. Two fourteenth century Italian artists' paintings of injustice are then used to examine the face of injustice. Using a moving short story depicting the horror hidden in an “ideal” society, the paper ends with a discussion of how the mask of injustice makes it possible for people to live with it.

Keywords: injustice, mark, face, ideal society, painting

ทำไมไม่ใช่ “ความยุติธรรมทางสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

คงต้องเริ่มต้นอย่างเป็นทางการว่า หัวข้อที่จะมาพูดในวันนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องพูดก่อนที่จะก้าวไปสู่เรื่องที่สำคัญยิ่งอย่าง “ความยุติธรรมทางสังคมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” ซึ่งเป็นหัวข้อการประชุมวิชาการครั้งนี้ เมื่อจะเขียนหรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่อง “ความยุติธรรมทางสังคม” หลายคนก็มักเริ่มต้นจากการอธิบายเรื่อง “ความยุติธรรม” เสียก่อนเพราะเป็นปัญหาที่ “ความยุติธรรม” จะเข้าไปแก้ เช่นเมื่อ John Stuart Mill จะกล่าวถึงความยุติธรรมที่เกี่ยวข้องกับบรรทัดประโยชน์ เขาก็เริ่มต้นจากการอธิบายเรื่อง “ความยุติธรรม” ก่อน เพราะเห็นว่าจะง่ายกว่าถ้านิยามแนวคิดเช่นนี้ด้วยด้านกลับของตัวแนวคิดนั่นเอง เขาจึงใช้ไม่ก็หน้ากระดาษเสนอว่า ความยุติธรรมคือ การละเมิดกฎหมาย การไม่รักษาสัญญา การปฏิเสธข้อเรียกร้องที่ชอบธรรม ไม่ให้รางวัลคนทำชอบกับไม่ลงโทษคนทำผิด และสุดท้ายเมื่อมีเรื่องยากๆ ต้องตัดสินใจก็ทำไปด้วยอคติ ความลำเอียงไม่เที่ยงธรรม¹

¹ John Stuart Mill, *Utilitarianism* (Indianapolis: The Bobbs Merrill Company, Inc., 1976), pp. 54 - 56.

แต่นอกจากเหตุผลทำนองนั้น ข้าพเจ้ายังเห็นว่าหัวข้อการสัมมนาครั้งนี้ประกอบด้วยคำสองประเภทคือ คำที่ยากและไม่ยาก ที่ไม่ยากมีคำเดียวเท่านั้นคือ คำสันธานว่า “กับ”

ประการแรกแทบไม่ต้องกล่าวว่าความยุติธรรมเป็นเรื่องยากเพียงไร เพราะยากทั้งในระดับความเข้าใจ (conception) มโนทัศน์ (concepts) และ

การนำไปปฏิบัติ อาจจะเช่นนี้เอง ที่หนังสือเล่มสุดท้ายของเพลโตไม่ใช่การอภิปรายปัญหาความยุติธรรมต่อจากงานชิ้นสำคัญที่สุดของเขาคือ *Republic* แต่เป็นการยอม “ลดระดับ” ภาพของสังคมที่ควรจะเป็น ให้กลายเป็นการอภิปรายปัญหากฎหมายที่ใช้บังคับควบคุมสังคมใน *the Laws*² กล่าวให้ถึงที่สุดการศึกษาเรื่องยากๆ อย่าง “ความยุติธรรมทางสังคม” คงเป็นเช่นที่นักวิชาการที่สนใจศึกษาวรรณคดีและปรัชญาบางท่านสรุปไว้ว่า ไม่มีศาสตร์ใดจะอ้างความชอบธรรมในการเป็นผู้ตัดสินประเมินความถูกต้องได้ เพราะความถูกต้องอย่างความยุติธรรมนั้น “แท้จริงแล้วเป็นเรื่องของการตีความจากจุดยืนและมุมมองของคนกลุ่มต่างๆ ดังนั้น การกำหนดว่าสิ่งใดคือความถูกต้องหรือคือความยุติธรรมทางสังคม จึงเป็นการช่วงชิงความหมาย ที่มีเรื่องผลประโยชน์ อคติ และความสัมพันธ์ทางอำนาจ ทั้งในเรื่องเพศ ชนชั้นทางสังคม ฯลฯ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย”³

² ในแง่ที่ไม่แปลกที่อัจฉริยะวรรณศิลป์อย่าง Leo Tolstoy ในมหากาพย์ *War and Peace* ของเขาจะเห็นว่า “ที่ใดมีกฎหมายที่นั่นมีความอยุติธรรม”

³ ชุติมา ประภาศวุฒิสาร, “ความเจ็บที่ส่งเสียง: ผู้หญิงกับความรุนแรงทางเพศ ในวรรณกรรมไทยร่วมสมัย,” ใน สุวรรณ สถาอาพันธ์ (บรรณาธิการ) *ความเป็นธรรมเชิงวรรณศิลป์* (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2552), น.19

ประการที่สอง เรื่อง “การพัฒนา” เป็นหัวข้อที่เคยได้ยินได้พูดกันมาทั่วไปในสังคมไทย ที่สำคัญคือในฐานะที่เป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง การพัฒนา ก็มีปัญหาในการสถาปนาระบบอำนาจบางลักษณะให้กับผู้คนในสังคม และระหว่างสังคมในระดับต่างๆ เช่นกัน เช่นที่ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร พิเคราะห์ไว้ในหนังสือเล่มสำคัญของเขา⁴ หลายปีมานี้ ผู้คนหลากหลาย ทั้งเขียน ทั้งพูด และทำให้เรื่อง “การพัฒนา” ปรากฏในภูมิทัศน์วิชาการไทยเสียจนข้าพเจ้าเห็นว่า สำหรับข้าพเจ้าแทบไม่มีหนทางจะกล่าวอะไรที่มีความหมายในเรื่องนี้อีกต่อไป⁵

ส่วนคำว่า “ความยั่งยืน” ก็เป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ที่จะกล่าวถึง ทั้งทางธรรมและทางโลก เพราะในทางธรรมโดยเฉพาะพุทธธรรมนั้น ที่เป็นอยู่คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีทางจะ “ยั่งยืน” ไปได้ ในทางสังคมศาสตร์ก็ไม่อะไรที่ “ยั่งยืน” ทั้งสิ้นทั้งปวง เพราะสรรพสิ่งในวิชาสังคมศาสตร์ขึ้นต่อ “เงื่อนไขทางสังคม” นั้นเอง อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เคยเขียนประโยคแรกของบทที่ 1 ใน ความเป็นอนิจจังของสังคม (2500) ว่า “สิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็นอนิจจัง ไม่มีสิ่งใดนิ่งคงอยู่กับที่ ทุกสิ่งที่มีอาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดยั้ง” สังคมมนุษย์ก็เช่นกัน ไม่อาจหลีกเลี่ยงให้พ้นจากกฎแห่งอนิจจังนี้ได้⁶ ใน สี่แผ่นดิน อาจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ให้แม่พลอยสะท้อนความรู้สึกในเรื่องนี้ไว้จนคนอ่านสะท้อนใจว่า

“พลอยเที่ยวเดินดูไปทั่ววัง แล้วก็ได้แต่ปลงอนิจจังในความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร สภาพของในวังเหมือนโครงกระดูกของสัตว์ใหญ่หมึ่มานอนกลิ้งอยู่

⁴ วาทกรรมการพัฒนา (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2556)

⁵ เมื่อทดลองค้นหาคำนี้ในภาษาไทยด้วย google search พบว่ามีรายการต่างๆ มากถึง 3,780,000 รายการ ในขณะที่ “ความยุติธรรม” มี 669,000 รายการ

⁶ <http://www.openbase.in.th/files/pridibook010.pdf>

สัตว์ที่เคยมีชีวิต แข็งแรง มีความมั่งคั่ง ทั้งขนาด อำนาจ และความงาม แต่บัดนี้ไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย เวลาและการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีใครยังหยุดได้นั้น มีอำนาจใหญ่ยิ่งกว่าการกบฏ จลาจล หรือข้าศึกราชศัตรู เพราะสิ่งที่ถูกทำลาย ด้วยเวลาย่อมถูกทำลายโดยสิ้นเชิง ทั้งในวัตถุและวิญญาณ”⁷

ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าจะแบ่งประเภทกันแล้วก็ไม่ควรแบ่งโลกเป็นสิ่งที่ “ยั่งยืน” กับ “ไม่ยั่งยืน” แต่อาจสอดคล้องกับความเป็นจริงทางโลกและคำสอนทางธรรมยิ่งกว่าที่จะแบ่งโลกออกเป็น “สิ่งที่ไม่ยั่งยืนมากกว่า” และ “สิ่งที่ไม่ยั่งยืนน้อยกว่า”

ด้วยเหตุนี้จึงจะขอเปลี่ยนหัวข้อปาฐกถาวันนี้เป็นเรื่อง “ความอยู่ดีธรรม” เพราะอาจจะง่ายกว่าที่จะพูดถึงด้วยเหตุสำคัญคือ สำหรับผู้คนในสังคมไทย ทุกวันนี้ เอ่ยถึง “ความอยู่ดีธรรม” ก็ดูจะไม่ใช่เรื่องยากนัก เพราะมีตัวอย่างให้คิดถึงในสมองมากมายไปหมด แต่แม้จะรู้สึกว่ ประเด็น “ความอยู่ดีธรรมในสังคม” เป็นเรื่องที่ “ง่ายกว่า” และมีตัวอย่างความอยู่ดีธรรมให้เห็นรอบตัวมากมาย แต่ตัวอย่างเหล่านั้นเป็นปรากฏการณ์ ซึ่งก็ยิ่งทำให้สงสัยว่า ความอยู่ดีธรรมหน้าตาเป็นอย่างไร และผู้คนในสังคมไทย (ทน) อยู่กับความอยู่ดีธรรมกันได้อย่างไร ปาฐกถานี้จะทดลองตอบคำถามนี้ว่า ที่ (ทน) อยู่กันมาได้เพราะความอยู่ดีธรรมใส่หน้ากากไว้

ปาฐกถานี้จะเริ่มต้นจากกรณีศึกษาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ทั้งในบ้านเมืองนี้และในที่อื่น 4 กรณี ตามมาด้วยความพยายามจะตอบปัญหาเรื่องหน้าตาของความอยู่ดีธรรมด้วยภาพเขียนฝีมือศิลปินระบือนาม จากนั้นจะได้ทดลองตอบคำถามว่า ข้าพเจ้าคิดว่าผู้คนในสังคมนี้ (ทน) อยู่กับความอยู่ดีธรรมได้เพราะความอยู่ดีธรรมใส่หน้ากากไว้อย่างไร

⁷ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, *สี่แผ่นดิน* (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000, 2552), น.905

ความอยุติธรรมในสังคม: เทียนไข หลังคาบ้าน เก้าอี้ และเหรียญกล้าหาญ

ข้าพเจ้าสนใจศึกษาเรื่องสันติภาพและการไม่ใช้ความรุนแรง เมื่อนึกถึงเรื่องสันติภาพก็ต้องคิดเรื่องที่ต้องข้ามเช่นกันคือ ความรุนแรง หลายปีมานี้ผู้คนมากมายในสังคมไทยก้าวข้ามความเข้าใจว่าสันติภาพคือสภาพปลอดจากสงครามและการฆ่าฟันกันเท่านั้น แต่เข้าใจด้วยว่า ความรุนแรงมีความหมายที่สำคัญคือ “ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง” (structural violence) ตัวอย่างเช่น เมื่อเด็กตายเพราะถูกยิงด้วยอาวุธสงครามกลางเมือง ไม่มีผู้ใดไม่เห็นว่าเป็นเรื่องเช่นนี้เป็นความรุนแรง แต่ถ้าเด็กตายเพราะขาดอาหารเล่าจะนับเป็นความรุนแรงหรือไม่ นักทฤษฎีสันติภาพเชิงวิพากษ์เห็นว่า ถ้าเด็กตายเพราะขาดอาหารในประเทศซึ่งมีทรัพยากรจะป้องกันโศกนาฏกรรมเช่นนั้นได้แต่ไม่ได้ทำ ก็ต้องถือว่าเกิดความรุนแรงเชิงโครงสร้างขึ้น ความคิดเช่นนี้ถูกวิจารณ์ว่า ทำให้แนวคิดความรุนแรงกว้างเกินเหตุ และที่จริงมีแนวคิดอื่นอธิบายสภาพเช่นว่าได้อยู่แล้วคือ “ความอยุติธรรมทางสังคม” (social injustice) ที่จริงบิดาของการวิจัยสันติภาพยุคใหม่ อย่างโยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) ผู้เสนอแนวคิดความรุนแรงเชิงโครงสร้างเองก็เห็นด้วยว่า “ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง” คือ “ความอยุติธรรมทางสังคม” นั่นเอง⁸ แต่เพราะปรากฏการณ์เหล่านี้ฝังอยู่ในโครงสร้าง จึงมักไม่ค่อยมองเห็นว่าเป็น “ความอยุติธรรมทางสังคม” ข้าพเจ้าขอใช้กรณีศึกษาที่แตกต่างกันมาชี้ให้เห็นว่า ความอยุติธรรมหรือความรุนแรงเชิงโครงสร้างเช่นนี้ดำรงอยู่ในสังคมเช่นไร

⁸ ดูรายละเอียดเรื่องนี้ รวมทั้งคำอธิบายว่า เหตุใดนักวิจัยสันติภาพจึงเรียก “ความอยุติธรรมทางสังคม” ว่า “ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง” ได้ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ทำทนายทางเลือก: ความรุนแรง/การไม่ใช้ความรุนแรง* (กรุงเทพฯ: Protestista, 2557), น. 65 - 69

เทียนไข

21 พฤษภาคม 2556 เกิดเหตุไฟไหม้บ้านพักเลขที่ 334 หมู่ 11 ตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพิษณุโลก เป็นเหตุให้เด็กชายสันธิพิชญ์ อายุ 13 ขวบ และเด็กหญิงณัฐรภา พลนอก อายุ 9 ขวบ สองพี่น้องถูกไฟคลอกเสียชีวิต ขณะเกิดเหตุแม่ของเด็กทั้งสองคือ นางชุตिकाญจน์พยายามช่วยลูกทั้งสอง จนได้รับบาดเจ็บ ตำรวจคาดว่า เด็กทั้ง 2 คนอาจจุดเทียนไขไว้ในห้องนอน ก่อนจะลุกลามาติดตัวบ้าน หลังเกิดเหตุปรากฏข่าวว่าในหลวงพระราชทาน ถวายชีพอักรอครอบครัวนี้ ขณะที่ อบต. หัวรอ ก็เร่งสร้างบ้านหลังใหม่ให้เช่นกัน ข่าวเช่นนี้เป็นข่าวอับติภัยซึ่งเกี่ยวข้องกับทุกคน เพราะอับติภัยเกิดกับใคร ผู้ใดก็ได้ แต่ควรเข้าใจข่าวเช่นนี้อย่างไร เพียงรับทราบ รู้ว่าเป็นเรื่องอับติภัย เท่านั้น หรือใคร่ครวญหาคำอธิบายที่ไปไกลกว่าสิ่งที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์⁹

คำอธิบายทางสังคมศาสตร์อาจเริ่มจากการตั้งคำถามว่า เด็กหรือแม่ ของเด็กจุดเทียนไขทำไม เมื่อเกิดเหตุซึ่งคงเป็นเวลาเย็นค่ำแล้ว แม่ของเด็ก ไปไหนหรือ ทำไมไม่อยู่บ้านดูลูก ข้อมูลคำตอบที่ได้จากคำถามเหล่านี้ เมื่อนำมาประมวลด้วยแนวคิดทางสังคมศาสตร์ อาจช่วยให้เข้าใจสิ่งที่เกิดและ สังคมที่แวดล้อมได้ดีขึ้น เพราะที่เด็กสองคนต้องจุดเทียนไขในบ้านนั้นก็เพราะ

⁹ ดูรายละเอียดเรื่องนี้ได้จาก “เค้าโครงรายวิชา สหวิทยาการสังคมศาสตร์” (มธ.120) ภาค 1/2557, น.2 วิชานี้เป็นวิชาที่นักศึกษาระดับปริญญาตรีปีหนึ่งทุกคนต้องเรียนไม่ว่า จะมาจากคณะใด วิชานี้มุ่งให้นักศึกษาระดับปริญญาตรีเข้าใจว่า วิชาการสังคมศาสตร์แขนง ต่างๆ (เช่น เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยา ฯ) สัมพันธ์เชื่อมโยงกันและสำคัญต่อ ชีวิตมนุษย์ในสังคมเช่นพวกเขาอย่างไร อีกทั้งปัญหาต่างๆ (ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปสภาพที่เป็นจริง เช่นความมั่นคงทางอาหาร ความขัดแย้ง หรือหายนภัย ฯลฯ) จะเข้าใจได้ด้วย สังคมศาสตร์อย่างไร วิชาอื่นๆ ในหมวดสหวิทยาการของปริญญาตรีมีอีกสองวิชาคือ ด้านมนุษยศาสตร์และวิทยาศาสตร์

เขาต้องอ่านหนังสือ ทำการบ้าน และที่ไม่เปิดไฟก็เพราะบ้านนี้ถูกตัดไฟ ที่ถูกตัดไฟเพราะค้างค่าไฟ 400 บาท แม้ไม่มีเงินจ่ายค่าไฟ เธอต้องเลี้ยงลูกโดยลำพังและต้องไปทำงานที่ตลาดหัวรอ ชาวว่าเธอได้เงินค่าจ้างเดือนละ 5,000 บาท ต้องเลี้ยงปากท้องตนเองและลูกอีกสองคน

คงต้องถามว่า เกิดโศกนาฏกรรมเช่นนี้ได้อย่างไร เพราะไม่มีเงินเสียค่าไฟ 400 บาทเท่านั้นหรือ (ข้าพเจ้าแน่ใจว่าในกระเป๋าสตางค์ของผู้่านหลายคน มีเงินพอให้ครอบครัวนี้จ่ายค่าไฟเท่านี้ได้ถึง 10 เดือน)

คงต้องสรุปว่า สังคมไทยมีคนยากคนจนอยู่มากมาย แม้รัฐจะกำหนดค่าจ้างรายวันขั้นต่ำวันละ 300 บาท แต่แน่ชัดว่า หญิงผู้เป็นแม่ไม่ได้รับค่าจ้างเท่านั้น ในอีกด้านหนึ่งเรามีองค์กรอย่างการไฟฟ้าที่ทำงานของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ คือจัดบริการไฟฟ้าให้คนในประเทศ แต่ใครไม่จ่ายค่าไฟก็ต้องถูกตัดไฟ ผู้บริหารองค์กรอย่างการไฟฟ้าคงเชื่อว่า เหตุที่เกิดขึ้นไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับคามอยุติธรรมทางสังคม เพราะตนไม่มีหน้าที่ถามว่า เพราะอะไรคนที่ถูกตัดไฟจึงไม่มีเงินจ่ายค่าไฟ?

ควรต้องตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า องค์การอนามัยโลกพบว่า แม่ในสังคมที่พัฒนาแล้วอย่างอังกฤษ เด็กจากครอบครัวยากไร้ชั้นล่างในทางสังคมก็มีโอกาสตายเพราะไฟไหม้บ้านมากกว่าเด็กในครอบครัวร่ำรวยถึง 16 เท่า! ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากปัจจัยหลายประการอย่าง เช่น ลักษณะบ้านและการอยู่อาศัย อาชีพของพ่อแม่ การเดินทางในสภาพที่ไม่ปลอดภัย การป้องกันภัยในเขตยากจนมีน้อย รวมทั้งบ้านช่องในเขตยากจนเข้าถึงบริการฉุกเฉินและแก้ไข ปัญหาต่างๆ ได้ยากกว่า¹⁰ ตกลงที่เด็กตายทั้งที่พิษณุโลกและในอังกฤษเป็นอาการอย่างหนึ่งของคามอยุติธรรมทางสังคม/ความรุนแรงเชิงโครงสร้างหรือไม่

¹⁰ (http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241599375_eng.pdf)

หลังคาบ้าน¹¹

เมื่อพายุเฮอริเคนชาร์ลีพัดผ่านอ่าวเม็กซิโกเข้าถล่มฟลอริดา ในฤดูร้อน ปี 2547 มีคนเสียชีวิต 22 คน ก่อความเสียหายกว่า 11 ล้านเหรียญ ผลทันทีของพายุนี้คือ ราคาสินค้าในเมืองออร์แลนโด สหรัฐอเมริกา ถีบตัวสูงขึ้นรวดเร็ว น้ำแข็งที่เคยถูกละสองเหรียญกลายเป็นสิบเหรียญ โรงแรมชั่วคราวที่เคยให้เช่าห้องคืนละ 40 เหรียญโก่งค่าห้องเป็นคืนละ 160 เหรียญ พายุพัดต้นไม้ล้มลงมาก บ้านหลายหลังถูกต้นไม้ล้มทับ เจ้าของบ้านหลังหนึ่งติดต่อผู้รับเหมาขอให้ดำเนินการยกต้นไม้สองต้นที่ทับหลังคาบ้านอยู่ ผู้รับเหมาคิดราคายกต้นไม้สองต้นจากหลังคาบ้าน 23,000 เหรียญ (หรือประมาณ 700,000 บาท) ชาวเมืองอีกคนหนึ่งต้องจ่ายค่าจ้างยกต้นไม้จากหลังคาบ้าน 10,500 เหรียญ (หรือประมาณ 320,000 บาท) เจ้าของบ้านมองว่าทำเช่นนี้ไม่ถูกต้องไม่ยุติธรรมที่คนจะฉวยโอกาสจากความเดือดร้อนและความทุกข์ยากของคนอื่น”

อัยการรัฐฟลอริดาเห็นด้วย กล่าวว่า “ผมตกตะลึงมากกับระดับความโลภซึ่งฝังลึกในวิญญาณของบางคน จนสามารถแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ตกทุกข์ได้ยากจากพายุเฮอริเคน” สำนักงานอัยการรัฐได้รับเรื่องร้องเรียนกว่าสองพันเรื่อง ที่สุจริตรัฐฟลอริดาออกกฎหมายใหม่เพื่อป้องกันการโก่งราคา เรื่องนี้นำไปสู่คำถามมากมาย เช่น ผิดด้วยหรือที่ผู้ขายและให้บริการจะฉวยโอกาสจากภัยธรรมชาติ หรือรัฐควรออกกฎหมายห้ามค้ากำไรเกินควร

¹¹ รายละเอียดเรื่องนี้มาจากหนังสือขายดีทั่วโลกคือ Michael J. Sandel's Justice แปลเป็นไทยได้นำอ่าน โดย สฎณี อาชวานันทกุล ในชื่อ *ความยุติธรรม* (กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส, 2554), น.15 - 23 Sandel ใช้กรณีพายุเฮอริเคนถล่มฟลอริดา เปิดเรื่อง การพิเคราะห์ปัญหาความยุติธรรมในเชิงปรัชญาอย่างน่าสนใจยิ่ง

หรือไม่ เพราะเป็นการแทรกแซงเสรีภาพของผู้ซื้อและผู้ขายในการตกลงทำธุรกรรมระหว่างกัน

ถ้าเห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นคือ การ “ฉวยโอกาส” และเป็นการ “ค้ากำไรเกินควร” ก็หมายความว่า ความอยุติธรรมทางสังคมได้เกิดขึ้นแล้ว แต่เรื่องนี้ไม่เพียงเกี่ยวกับปัญหาว่าปัจเจกชนควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร แต่ยังเกี่ยวข้องว่ากฎหมายควรมีหน้าตาอย่างไร และผู้คนในสังคมควรจัดระเบียบสังคมอย่างไร ทั้งหมดนี้หมายความว่า ความอยุติธรรมทางสังคมนำไปสู่การก่อร่างสร้างคำถามและสถาบันเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมได้อย่างน่าสนใจ แต่หากจะตอบปัญหาว่า การค้ากำไรเกินควรผิดทุกกรณีหรือไม่ หรือในกรณีภาวะพิเศษภัยร้ายจากธรรมชาติเท่านั้นจึงจะถือว่าผิด หรือรัฐมีสิทธิแทรกแซงตลาดหรือไม่ คำถามเหล่านี้เกี่ยวพันกับปัญหาอื่นๆ อีกอย่างน้อย 3 เรื่อง คือสวัสดิการ (welfare) อิสรภาพ (freedom) และคุณธรรม (virtue)

การสร้างสวัสดิการสูงสุดผ่านระบบตลาดเป็นการสร้างแรงจูงใจให้คนทำงานหนักเพื่อส่งมอบสินค้าที่ผู้บริโภคต้องการ ส่วนความเคารพในเสรีภาพคือ การตระหนักว่าผู้คนมีเสรีภาพจะเลือกกว่าสิ่งที่จะแลกเปลี่ยนกันจะมีมูลค่าเท่าใด แต่ทั้งสองเรื่องนี้ก็ต้องถูกตั้งคำถามว่า เงื่อนไขเฉพาะอย่างหายากๆ ไม่ได้ทำให้สวัสดิการของสังคมเพิ่มขึ้น และในสภาพเช่นนั้นความเป็นเสรีในตลาดก็ปลาสนาการไป ยิ่งกว่านั้น ที่คนส่วนใหญ่คัดค้านไม่เห็นด้วยกับการค้ากำไรเกินควร เพราะพวกเขาโกรธ ความโกรธนี้เป็น “ความแค้นเคืองชนิดพิเศษที่คุณรู้สึกเวลาที่คุณเชื่อว่า คนกำลังได้ในสิ่งที่เขาไม่สมควรจะได้ ความแค้นเคืองทำนองนี้คือความแค้นต่อความอยุติธรรม”¹²

¹² เฟิงอ้าง, น.20 ข้อความในต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “Outrage of this kind is anger at injustice.”

ข้าพเจ้าคิดว่าน่าสนใจที่ Sandel ใช้กรณีนี้เป็นเรื่องแรกในหนังสือ ความยุติธรรมของเขา เพราะในความเข้าใจเรื่องความยุติธรรมก่อนสมัยใหม่ทั้งหลายก็เห็นว่า “ตลาด” นั้นเองเป็นปัญหา และด้วยเหตุนี้จึงเสนอข้อถกเถียงกันมานานแล้วว่า “ราคาที่ยุติธรรม” (just price) ในตลาดนั้นหมายถึง การแลกเปลี่ยนที่ให้ความสำคัญกับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้ที่อยู่ในกระบวนการแลกเปลี่ยนนั่นเอง “ราคาที่ยุติธรรม” ในสมัยก่อนหวนกลับมาปรากฏในสมัยใหม่ภายใต้ชื่อ “ความยุติธรรมทางสังคม” (social justice) ซึ่งถือว่าการกระจายทรัพยากรต้องเป็นธรรม แต่สิ่งที่เรียกว่า “เป็นธรรม” ก็แตกต่างกันอีก ระหว่างฝ่ายที่เห็นว่า “เป็นธรรม” นั้นย่อมขึ้นต่อความสามารถ และสิ่งที่แต่ละคนทำได้ (merit) แต่อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า “เป็นธรรม” ขึ้นต่อความต้องการ (needs) ซึ่งหมายรวมทั้งความต้องการทางชีววิทยา (เช่นอาหาร) และความต้องการเชิงพัฒนาการ (เช่นการศึกษา) ด้วย¹³

แก้อี้

ที่ทำงานแทบทุกแห่งในโลกรวมทั้งประเทศไทยมีโต๊ะและแก้อี้ สถานที่ราชการ เช่นอำเภอหรือสถานีตำรวจก็เช่นกัน แทบทุกแห่งมีแก้อี้ ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือแก้อี้สำหรับผู้มาติดต่อและแก้อี้ของฝ่ายราชการ ที่ต่างกันคือ แก้อี้สำหรับผู้มาติดต่อโดยทั่วไปมักเหมือนกันหมด แต่แก้อี้ของฝ่ายราชการไม่เหมือนกัน เพราะข้าราชการมีลำดับชั้น ด้วยเหตุนี้เมื่อข้าราชการคนใดคิดจะนำแก้อี้ที่ตนจะนั่งมาจากบ้าน ก็กลายเป็นปัญหาดังเรื่องต่อไปนี้

¹³ John Hoffman, *A Glossary of Political Theory* (Stanford: Stanford University Press, 2007), p. 87.

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ สำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา โทร.
ที่ วันที่ 14 มกราคม 2553
เรื่อง ขอความชัดเจนเกี่ยวกับการนำเก้าอี้นั่งส่วนตัวมานั่งทำงานในสถานี่ราชการ

เรียน สรรพากรพื้นที่สาขา

ข้าพเจ้า ตำแหน่งนักวิชาการสรรพากรชำนาญการ ได้
ย้ายมาปฏิบัติหน้าที่ราชการ ณ สำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา ตั้งแต่วันที่ 21 พฤศจิกายน
2551 แล้ว และได้นำเก้าอี้นั่งส่วนตัวมานั่งปฏิบัติราชการ เพราะเก้าอี้ที่สำนักงานฯ ข้าพเจ้านั่ง
แล้วไม่สบาย ทำให้ปฏิบัติงานไม่ค่อยดี เนื่องจากข้าพเจ้าเป็นโรคปวดหลัง จึงนำเก้าอี้ส่วนตัวมานั่ง
และข้าพเจ้าย้ายไปปฏิบัติงานที่ใด ก็นำเก้าอี้ส่วนตัวของข้าพเจ้าไปนั่งตลอด ซึ่งไม่เคยมีหัวหน้าคนใด
แจ้งข้าฯ ว่านำเก้าอี้ส่วนตัวมานั่งในที่ทำงานไม่ได้เลย จนกระทั่งวันนี้เวลา 15.34 น. ได้มีโทรศัพท์
จาก สรรพากรอำเภอ แจ้งว่า ผู้ช่วย บอกลำให้ข้าพเจ้านำเก้าอี้ส่วนตัวกลับบ้าน เพราะมันไม่เหมาะ
กับตำแหน่งของข้าพเจ้า แจ้งว่าข้าพเจ้าลาพักก่อนในวันพรุ่งนี้ ก็ให้นำเก้าอี้กลับบ้านในวันพรุ่งนี้ด้วย
ข้าฯ รับทราบ แล้วทางโทรศัพท์ แต่ข้าฯ จะยังไม่นำเก้าอี้กลับบ้านจะขอนั่งปฏิบัติงานในสำนักงาน
สรรพากรพื้นที่สาขา จนกว่าจะมีหนังสือสั่งการเป็นหนังสือสั่งให้ข้าฯ นำเก้าอี้ส่วนตัว
กลับบ้าน และข้าฯ จะปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

ข้าฯ ขออุระเบียบการปฏิบัติราชการในสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา
ด้วยว่าใช้ระเบียบใดที่ห้ามนำเก้าอี้นั่งส่วนตัวมานั่งในระหว่างปฏิบัติราชการ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

๑๗
- เก้าอี้ตัวนี้ไม่เหมาะ สม
อีกปัญหา เรื่องจาก มอธฎาห์มี
เรื่องบงการเอา กับ สมคท.อำเภอ
ผู้เรียนมาต่อไปทำใน ทวาลิลล่อจวม มอธฎาห์ (นางสาว)
ส่วนไม่ทราบว่ามีใครเห็นตัวนี้แล้วบอก
- ให้ห้เก้าอี้ของตัวนี้เอง
- เรื่องปวงหัว ก็ให้ไปทฎาห์ตามของกรม
ได้ออกไปบงการมอ

18 มกราคม 2553
ตำแหน่ง...
สำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา

สำหรับนักวิชาการสรรพากรชำนาญการ การมีเก้าอี้ที่เหมาะสมกับสภาพร่างกายของเธอคือสิ่งที่ถูกต้อง และการที่หัวหน้าของเธอสั่งให้นำเก้าอี้ของเธอกลับบ้านไปจึงเป็นความยุติธรรมต่อเธอและหลังของเธอเป็นอย่างยิ่ง จนเธอประกาศปฏิเสธจะทำตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาที่เธอเห็นว่าไม่เป็นธรรม จนกว่าผู้บังคับบัญชาจะ “สั่ง” เป็นลายลักษณ์อักษร และชี้แจงให้เธอเห็นได้ด้วยว่า คำสั่งให้นำเก้าอี้กลับบ้านนี้มีระเบียบใดรองรับ ในทางกลับกัน ผู้บังคับบัญชาเห็นว่า สิ่งที่ทำไม่เป็นธรรมต่อประชาชนที่จะมาติดต่อราชการ เพราะพวกเขาต้องการความแน่นอนในเชิงลำดับชั้นว่า ใครอยู่ตรงไหน จะได้ว่าตนจะเดินเรื่องของตนอย่างไร เรื่องนี้ก็เกี่ยวพันกับความยุติธรรม เพราะเศรษฐกิจของเวลาก็เป็นเงื่อนไขแห่งความยุติธรรมเช่นกัน การเดินเรื่องกลับไปกลับมา เชื่องช้าติดขัดก็เป็นความยุติธรรมต่อประชาชน โดยเฉพาะถ้าเขาเป็นคนหาเช้ากินค่ำ (เช่น เป็นคนขับแท็กซี่หรือรับจ้างขนของในตลาดสด) และเวลาเป็นทรัพยากรที่ขาดแคลนแต่จำเป็นยิ่งในชีวิตการทำงานของเขา ดังนั้นสายการบังคับบัญชาจึงดำรงอยู่เพื่อสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะช่วยให้เศรษฐกิจธรรมทางเวลา (moral economy of time) เป็นไปได้ และลดความไม่เป็นธรรมต่อประชาชนลงในที่สุด ด้วยเหตุนี้จากสายตาของผู้บังคับบัญชาก็อ้างได้ว่า การเรียกร้องของนักวิชาการสรรพากรชำนาญการผู้นี้เป็นตัวอย่างความยุติธรรมทางสังคมแบบหนึ่ง

เหรียญกล้าหาญ

กองทัพอเมริกันมอบเหรียญกล้าหาญให้กับทหารที่บาดเจ็บล้มตาย เพราะน้ำมือศัตรูมาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ในศตวรรษที่ 21 เมื่อสหรัฐฯ เข้าสู่สงครามในอิรักและอัฟกานิสถาน ทหารที่ผ่านศึกทั้งสองป่วยเป็นโรคเครียดจากภาวะหวาดผวามาก (post traumatic stress disorder) ซึ่งมีอาการต่างๆ เช่น ฝันร้ายซ้ำซาก หุดหู่อย่างรุนแรง และฆ่าตัวตาย มีทหาร

ที่ป่วยเพราะโรคนี้ไม่ต่ำกว่า 300,000 คน นักธรรมรงค์เพื่อทหารผ่านศึก บางกลุ่มเสนอว่า คนเหล่านี้สมควรได้รับเหรียญกล้าหาญ เพราะบาดแผลทางจิตใจก็ทำร้ายชีวิตของคนได้พอๆ กับบาดแผลทางกาย

ในปี 2552 กระทรวงกลาโหมสหรัฐฯ ประกาศว่า เหรียญกล้าหาญมีไว้ให้เฉพาะทหารที่บาดเจ็บมีบาดแผลทางกายเท่านั้น แม้ทหารผ่านศึกที่มีอาการทางจิตจะมีสิทธิ์รับการรักษาพยาบาลและเงินอุดหนุนจากรัฐบาล แต่พวกเขาไม่มีสิทธิ์รับเหรียญกล้าหาญ เพราะ “โรคเครียดจากภาวะหวาดผว ไม่ได้เกิดจากความจงใจของศัตรู และเป็นโรคที่วินิจฉัยอย่างเป็นภววิสัยยาก”¹⁴ ฝ่ายที่สนับสนุนการตัดสินใจของกระทรวงกลาโหมเช่นนี้เห็นว่า การให้เหรียญกล้าหาญกับทหารผ่านศึกที่ได้รับบาดแผลทางจิตใจ จะทำให้รางวัลนี้เสื่อมเสีย พวกเขาเห็นว่า “การเสียเลือดเนื้อ” ควรเป็นเกณฑ์สำคัญ ฝ่ายทหารผ่านศึกที่รณรงค์คัดค้านเห็นว่า กระทรวงกลาโหมและผู้สนับสนุนทำเช่นนั้นเพราะทัศนคติที่ฝังลึกของกองทัพ คือมองโรคทางจิตใจอย่างโรคเครียดจากภาวะหวาดผวว่าเป็นเครื่องบ่งชี้ความอ่อนแอ Michael Sandel เห็นว่า ปัญหาเรื่องเหรียญกล้าหาญนี้เป็นความขัดแย้งของแนวคิดที่ต่างกันว่าด้วยลักษณะของคุณธรรมและความห้าวหาญของทหาร เพราะจากแง่คิดของอริสโตเติลคงไม่อาจตัดสินได้ว่าใครคู่ควรกับเหรียญแห่งเกียรติยศเช่นนี้ถ้าไม่ตั้งคำถามว่าเหรียญนั้นเชิดชูคุณธรรมอะไร ซึ่งหมายความว่าความต่อไปด้วยว่า คงต้องประเมินแนวคิดทั้งเรื่องคุณธรรมและการเสียสละที่ต่างกันมาก¹⁵

อันที่จริงตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 ก็เชื่อกันว่าทหารที่เจ็บป่วยทางจิตใจในการรบเกิดจากความซึ่ซลาด จึงมีนโยบายฆ่าทหารที่ไม่มีกำลังใจ

¹⁴ สฎณี (แปล), *ความยุติธรรม*, น. 24

¹⁵ เฟิ่งอ๋าง, น. 25

จะรบถึงร้อยละ 10 ต่อมาจึงเข้าใจว่าปัจจัยที่จะมีผลต่อความสามารถของทหารที่จะทนทานต่อความเครียดจากการรบ คือปัจจัยทางชีวภาพ สังคม และจิตใจ และปัจจัยที่เอื้อให้เกิดอาการเจ็บป่วยทางจิตเวชในทหารที่สำคัญและเป็นตัวกระตุ้นที่พบบ่อยที่สุดคือ การตายของเพื่อนทหารในหมู่¹⁶ หมายความว่า การเจ็บป่วยทางจิตของทหารเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์การรบในสงคราม และต้องถือว่าเป็นภาวะการป่วยทางจิต แม้จะตระหนักเช่นนี้ แต่กองทัพสหรัฐฯ ในระยะแรกคือประมาณปี ค.ศ. 1943 โดยพลเอก Omar Bradley ก็กำหนดให้วินิจฉัยว่า ทหารที่ป่วยทางจิตเวชในแนวหน้าทุกราย ป่วยเพราะ “ไร้เรี่ยวแรง” (exhaustion) เพื่อให้เข้าใจว่าเป็นความผิดปกติทางจิตใจน้อยที่สุด¹⁷

ข้าพเจ้าเห็นว่า สำหรับทหารที่บาดเจ็บทางจิตใจจากสงคราม การไม่ได้เหรียญกล้าหาญคงเป็นความอยุติธรรมอย่างหนึ่ง และการอธิบายว่าที่พวกเขาเจ็บป่วยไม่ได้เกิดจากความจงใจของศัตรู กับที่ว่า วินิจฉัย “ในเชิงภววิสัย” ได้ยาก เป็นการชี้ว่า ความอยุติธรรมทางสังคมเช่นนี้วางอยู่บนรากฐานทางญาณวิทยา คือ ขันต่อการประเมินเจตนากรรมของฝ่ายผู้กระทำ (intentionality) ว่าเขามีหรือไม่มีเจตนากับการตัดสินใจโลกบนฐานที่ผลึกเอาอัตวิสัย (subjectivity) ให้พ้นทางคิดไปจนสิ้น ในทางกลับกันสำหรับผู้ที่จะเห็นว่า การบาดเจ็บทางกายเท่านั้นคู่ควรกับการได้รับเหรียญกล้าหาญก็คงเห็นว่า หากขยายขอบเขตแห่งเกียรติยศออกไปสู่ปริมณฑลแห่งจิตใจ จะส่งผลอย่างไรต่อคุณค่าที่พวกเขาเสียสละไป เพราะบางคนเสียแขน เสียขา หรือดวงตาไป เช่นนี้จะเป็นธรรมกับพวกเขาหรือไม่

¹⁶ พลโท วีระ เชื่องศิริกุล, “จิตเวชศาสตร์ทหาร,” *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย* ปีที่ 56 ฉบับที่ 4 ตุลาคม - ธันวาคม 2554), น. 342

¹⁷ เฟ็งอ๋าง, น. 341

ที่น่าสนใจยิ่งคือ แม้แต่ในโลกแห่งการเจ็บป่วยทางกายที่เห็นได้ชัดในเชิงภววิสัย ก็เชื่อว่า อวัยวะต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายจะเสมอกันจากการพิจารณาสิทธิของเจ้าหน้าที่และราษฎรที่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อป้องกันอธิปไตยและรักษาความสงบเรียบร้อยของชาติ พบว่า ผู้มีสิทธิได้รับเงินค่าทดแทนนี้ ต้องสืบเนื่องจากการปฏิบัติราชการในสนามโดยตรงและต้องได้รับอันตรายจากการปฏิบัติหน้าที่โดยจะจ่ายค่าทดแทนให้ครั้งเดียว แต่ที่น่าสนใจยิ่งคือ ค่าชดเชยอวัยวะต่างๆ ไม่เท่ากัน เช่น

- ✓ ถ้าได้รับอันตรายถึงหูหนวกข้างหนึ่งจะได้รับค่าทดแทน 4 เท่าครึ่งของเงินเดือน แต่ถ้าตาบอดข้างหนึ่งได้ 11 เท่าครึ่ง
- ✓ ถ้ามือขาดข้างหนึ่งได้ 18 เท่าครึ่งของเงินเดือน แต่ถ้าเท้าขาดข้างหนึ่งได้ 15 เท่าของเงินเดือน
- ✓ ถ้านิ้วกลางขาดหนึ่งนิ้วได้เท่ากับนิ้วหัวแม่มือเท้าขาดข้างหนึ่งคือ 3 เท่าของเงินเดือน
- ✓ ถ้าทหารผู้นั้นได้รับบาดเจ็บจนทุพพลภาพจะได้รับค่าชดเชย 30 เท่าของเงินเดือน แต่ถ้าเสียชีวิตเสียเลยจะได้ค่าทดแทนเพียง 25 เท่าของเงินเดือน ซึ่งเท่ากับการสูญเสียอวัยวะสืบพันธุ์หรือความสามารถสืบพันธุ์ได้¹⁸

¹⁸ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยบำเหน็จความชอบ ค่าทดแทน และการช่วยเหลือเจ้าหน้าที่และประชาชนผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ หรือช่วยเหลือราชการเนื่องในการป้องกันอธิปไตยและรักษาความสงบเรียบร้อยของประเทศ พ.ศ. 2521 - แก้ไขเพิ่มเติม 2534 (กองการเจ้าหน้าที่ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 3 เมษายน 2544), หมวด 3 ข้อ 20 น. 9

เกณฑ์ที่ทางการกำหนดขึ้นนี้ง่ายต่อการปฏิบัติ เพราะปัญหาอยู่ที่อวัยวะส่วนไหนใช้ไม่ได้เพราะการปฏิบัติงานภาคสนาม ก็จัดการชดเชยให้เป็นตัวเงินที่กำหนดไว้ เห็นได้ชัดนับได้แจ้งในเชิงประจักษ์นิยมและดูจะเป็นข้อเท็จจริงที่มีลักษณะภววิสัยสูง (objectivity) แต่ทั้งหมดนี้เป็นการประเมินคุณค่าส่วนประกอบของร่างกายมนุษย์ ซึ่งแยกออกเป็นชิ้นๆ คาดว่าแต่ละชิ้นทำงานอย่างไร กำหนดความสำคัญของแต่ละชิ้นต่อร่างกายของมนุษย์ และคิดมูลค่าเป็นเงินบนฐานทางอัตวิสัย (เช่น กำหนดค่าทดแทนนิ้วก้อยที่ขาด 1 นิ้ว เท่ากับนิ้วเท้าขาด 1 นิ้ว เฉพาะที่ไม่ใช้นิ้วหัวแม่เท้า คือได้เงิน 1 เท่าของเงินเดือน) ขณะเดียวกันก็ตัดสินใจไปแล้วว่าระหว่างการมีชีวิตอยู่กับการคุณภาพ อย่างหลังเป็นทุกข์ยิ่งกว่า และตัดสินใจด้วยว่า อวัยวะสืบพันธุ์สำคัญกว่าการสูญเสียดวงตาสองข้าง เป็นไปได้หรือไม่ว่า เกณฑ์เช่นนี้ซ่อนเอาความอยุติธรรมทางสังคมไว้อย่างละเมียดละไม เช่น การถือว่าอวัยวะสืบพันธุ์สำคัญเท่าชีวิตคน เป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสคิดชายเป็นใหญ่ จนทำให้ไม่อาจเรียกทั้งหมดนี้ได้ว่า เป็นความยุติธรรมทางสังคม

แต่เมื่อพิจารณากรณี เทียนไข หลังคาบ้าน แก้วอี และเหรียญกล้าหาญ ในฐานะตัวอย่างความยุติธรรมทางสังคมแล้ว ก็ยังไม่อาจกล่าวได้ว่า แลเห็น “หน้าตา” ของความยุติธรรมอยู่ดี กว่าสองทศวรรษมาแล้ว นักทฤษฎีการเมืองคนสำคัญเคยชวนให้คิดว่า “หน้าตาของความยุติธรรม” (faces of injustice) เป็นอย่างไร

หน้าตาความยุติธรรม

เมื่อคิดถึง “ความยุติธรรม” บางคนอาจเห็นภาพตราชู ตราของกระทรวงยุติธรรม ในขณะที่อีกหลายคนอาจเห็นภาพเป่าบั้งจิ้น แต่ในทาง

สากล ความยุติธรรมมักถูกแทนด้วยสตรีงาม มีผ้าปิดตา มือถือตราชู แต่
ถ้าเช่นนั้น “ความยุติธรรม” เล่า ปราบกฏให้เห็นเป็นภาพเช่นไร

ในภาพเขียนของ Ambrogio Lorenzetti (1290 - 1348) แห่ง
เซียนา ความยุติธรรมปรากฏในรูปของปีศาจทำลายความยุติธรรมโดยการหัก
ตราชูแห่งยุติธรรม ฉีกกระชากผ้าผูกตาของนาง และยังตบตีทำร้ายนางด้วย¹⁹

¹⁹ โปรดพิจารณา Quentin Skinner, ‘Ambrogio Lorenzetti: The Artist as Political Philosopher’, Raleigh Lecture, *Proceedings of the British Academy*, 72 (1986), quoted in Judith N. Shklar, *The Faces of Injustice* (New Haven and London: Yale University Press, 1990), p.17.

อาจกล่าวได้ว่า การทำลายความยุติธรรมหรือสร้างอยุติธรรมเกิดขึ้นเมื่อทำลายดุลยภาพแห่งความยุติธรรม คือ “เอียง” ไปข้างใดข้างหนึ่ง หรือการไม่ปฏิบัติต่อทุกฝ่ายเสมอกัน เพราะในสายตาของความยุติธรรมคือไม่เห็นผู้ใดในสายตา แต่เมื่อ “เห็น” ผู้คนแตกต่างกันด้วยสัมพันธภาพบางลักษณะ ความยุติธรรมก็ถูกทำลาย หรือการทำลายระบบยุติธรรมตรงๆ ก็เท่ากับ การ “ตบตีทำร้าย” ความยุติธรรมเช่นที่ปรากฏในภาพเขียนนี้ ข้าพเจ้าเห็นไปในทางเดียวกับบอริสตเตลว่า ภาพวาดนี้อยู่บนฐานคิดว่า ความยุติธรรมเชิงแก้แค้น (retributive justice) เป็นรูปของความยุติธรรมอย่างหนึ่ง และความคิดว่า “ความยุติธรรม” ต้องตาบอด ไม่เห็นใครในสายตาก็เชื่อมโยงผูกพันกับการประทานความยุติธรรมโดยรัฐในรูปของความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมายระหว่างพลเมืองทั้งปวง ปัญหามีอยู่ว่า ก็ถ้าความยุติธรรมถูกปฏิบัติอยู่นอกอริปไตยแห่งกฎหมายจะเกิดสิ่งไรขึ้น

ภาพวาดชิ้นที่สองเป็นของ Giotto (1266 - 1337) แห่งฟลอเรนซ์ ชื่อ *Ingiustizia* อยู่ที่ Cappella Scrovegni ในเมืองพาโดวา

ความอยุติธรรมอยู่ตรงกลางระหว่างความชั่วรูปต่างๆ แทนที่บาปแห่งความยะโส (sin of pride) ซึ่งเป็นบาปต้นกำเนิดในคริสต์ศาสนา หน้าตาของความอยุติธรรมเป็นร่างผู้ชายมองตรงไปทางขวามือยังภาพ วันพิพากษา *the Last Judgment* ซึ่งเป็นภาพความโหดร้ายของนรก ดวงหน้าอยุติธรรมเป็นความน่าสะพรึงกลัวเยียบเย็นแห่งนรก ดวงหน้าของชายนี้เย็นชาและดูเหยียดที่มุมปากทั้งสองมีฟันเล็กแหลมคมดั่งฟันสัตว์ปรากฏให้เห็น ชายนี้ใส่หมวกตุลาการแต่ใส่กลับหลัง ในมือมีตะขอแต่งต้นไม้ลักษณะน่ากลัว ต้นไม้บางต้นที่ล้อมชายนี้อยู่หยั่งรากลึกไปในดินใต้เท้าของเขา แลเห็นอาชญากรรมแพร่ไปทั่ว รอบๆ ภายชายนี้มีประตูบานใหญ่แต่ดูทรุดโทรม ใต้เท้าของชายนี้เกิดเหตุร้ายต่างๆ เช่น การลักขโมย การข่มขืน และฆาตกรรม โดยขณะที่เกิดอาชญากรรมเหล่านี้ ทหารสองคนมองอยู่ แต่ทั้งทหารและผู้ปกครองก็ไม่ทำอะไรเลย²⁰ จากภาพนี้จะเห็นว่า ความอยุติธรรมเป็นชาย เหยียดโหด คล้ายสัตว์ และหันหลังให้กฎหมาย แต่ที่สำคัญยิ่งกว่าจากภาพเขียนนี้ของ Giotto คือการนิ่งไม่ทำอะไรของทั้งทหารและผู้ปกครอง ภาพของอยุติธรรมที่เห็นคือ เมื่อเกิดอาชญากรรม คนที่มีหน้าที่รับผิดชอบและรัฐเองไม่แก้ไขจัดการใดๆ ด้วยเหตุนี้ต้นอยุติธรรมกิ่งอกงามเติบโตกล้า

ภาพวาดทั้งสองต่างกัน เพราะภาพของ Lorenzetti วาดให้เห็นว่า ความอยุติธรรมเป็นการปฏิเสธต่อต้าน และทำลายความยุติธรรม ในขณะที่ภาพของ Giotto ทำให้เห็นว่า รากเหง้าของความอยุติธรรมอยู่ที่ใด แต่การเห็น “หน้า” ของความอยุติธรรมว่าเป็นเช่นไร ยังไม่ได้ตอบคำถามว่า แล้วผู้คน (ทน) อยู่กับความอยุติธรรมอย่างไร

²⁰ คำอธิบายภาพเขียนของ Giotto นี้มาจาก Shklar, *The Faces of Injustice*, p.46.

หน้าฉากความอยุติธรรม

เมื่อเกือบสี่ทศวรรษมาแล้ว Barrington Moore Jr. นักสังคมวิทยา เรื่องนามตั้งคำถามว่า มนุษย์ทนอยู่กับการเอาเปรียบและความอยุติธรรม นานาชนิดได้อย่างไร เขาเห็นว่า ที่ความอยุติธรรมดำรงอยู่ได้ก็เพราะอำนาจชอบธรรมเชิงศีลธรรมบางอย่าง (moral authority) ดำรงอยู่ เขาอาศัยตัวอย่างมากมายจากทุกมุมโลกมาสนับสนุนข้อค้นพบของตน โดยเฉพาะกรณีของกลุ่มคนที่น่าสนใจ 3 กลุ่ม กลุ่มแรกคือพวกที่ยอมทรمانตนเองอย่างรุนแรงเพราะอยากหลีกเลี่ยงหนีจากชีวิตอันจำเจ หรือไม่ก็เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจเหนือมนุษย์บางชนิด เช่นที่โยคีบางพวกในอินเดียยอมทรمانตนเองเพื่อให้บรรลุธรรมหรือมีอิทธิฤทธิ์บางอย่าง หรือบางคนในกลุ่มนี้ก็ยอมรับความทรमानในปัจจุบันเพื่อเตรียมตัวให้ชินกับความทุกข์ในอนาคตที่ตนคาดว่าจะพบพาน กลุ่มที่สองคือเชลยชาวยิวในค่ายกักกันของนาซี คนเหล่านี้เผชิญกับการกดขี่แสนสาหัส แต่ก็มีมากที่ในที่สุดยอมรับอำนาจของนาซี ถึงขั้นเชลยบางคนพยายามเลียนแบบผู้คุมนาซี (เช่น พยายามแปลงเครื่องแบบนักโทษให้ดูคล้ายทหารนาซีเท่าที่จะทำได้ หรือใช้น้ำลายของตนชำระรองเท้าเชลยขาดๆ ที่ใส่กันอยู่) ด้วยซ้ำ และกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มจันทาลในอินเดีย คนพวกนี้ยอมรับความอยุติธรรมที่พวกเขาเกิดมาในวาระต่ำที่สุดเพราะยอมรับระบบวรรณะในวัฒนธรรมฮินดู และที่สำคัญคือพวกเขาเห็นว่า/ยอมรับว่าระบบวรรณะเป็นระบบที่เป็นธรรมแล้ว ดังนั้นสำหรับพวกเขาความอยุติธรรมที่ดำรงอยู่กับระบบวรรณะจึงกลายเป็นความยุติธรรมในสังคมไป²¹

²¹ Barrington Moore Jr. *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt* (White Plains, New York: M.E.Sharpe, 1978), Part I.

ข้าพเจ้าเห็นว่า คำตอบของ Moore ในกรณีของโยคีและเชลยชาวฮิว ในค่ายกักกันของนาซีแตกต่างจากกรณีของคณวาระจันฑาลในประการสำคัญ คือ สำหรับโยคีพวกเขาเห็นการทรمانตนเองเป็นหนทางไปสู่สิ่งที่พวกเขาพึงประสงค์ การยอมรับความอยุติธรรมเป็นไปเพราะเขาเชื่อว่า การบรรลุปรรณนาของตนมีราคาที่ต้องจ่าย และพวกเขาก็ตัดสินใจรับภาระนี้ สำหรับเชลยชาวฮิว พวกเขาไม่ได้เห็นว่าการกดขี่ในค่ายกักกันของนาซีเป็นสิ่งชอบธรรม แต่ต้องหาหนทางอยู่กับความสิ้นหวังชนิดนั้นให้ได้ บางคนจึงใช้วิธีแปลงตัวตนให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอยุติธรรมในค่ายกักกันของนาซีไป แต่สำหรับชาววาระจันฑาล ความอยุติธรรมของระบบวาระที่กดเขาให้กลายเป็นมนุษย์ที่มีฐานะต่ำต้อยด้อยค่าที่สุดในสังคมฮินดูกลายเป็นสถานะที่ถูกต้องอยู่แล้ว เพราะเชื่อว่าเป็นธรรมชาติของพราหมณ์ที่จะเป็นพราหมณ์ และจันฑาลก็ต้องเป็นจันฑาล จะเป็นอื่นไปไม่ได้ กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ระบบวาระซึ่งเป็นสิ่งสร้างทางสังคมถูกทำให้เป็นสิ่งคล้ายธรรมชาติ (naturalized) และผู้คนก็ยอมรับในฐานะเป็นระเบียบทางสังคมที่ยุติธรรมอยู่แล้ว กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ความอยุติธรรมทางสังคมใส่หน้ากากเป็นความยุติธรรมทางสังคมได้ เพราะถูกทำให้เป็นเรื่องธรรมดาเป็นธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้คนก็ไม่ตั้งคำถามเกี่ยวกับความอยุติธรรม แต่ยอมรับความอยุติธรรมทางสังคมเป็นความยุติธรรมไป

ความอยุติธรรมในสังคมสามารถหลบซ่อนอยู่เบื้องหลังหน้ากาหลายชนิด เช่น ที่เด็กสองคนต้องตายในไฟไหม้บ้านที่พิษณุโลก ก็กลายเป็นอุบัติเหตุเพลิงไหม้ และเป็นไปเพราะเด็กสองคนใช้ “เทียนไข” แล้วเดินเล่นไม่ระวัง สายป่านของเหตุที่เกี่ยวข้องกันและนำไปสู่การที่ไฟไหม้บ้าน รวมทั้งการไฟฟ้าตัดไฟบ้านหลังนี้เพราะไม่มีเงินจ่ายค่าไฟ 400 บาทด้วย รวมทั้งเหตุปัจจัยอื่นๆ ทั้งหมดดูจะเลื่อนหายไปในหมอกควันแห่งอุบัติเหตุตัวเอง

ขณะที่กรณี “หลังคาบ้าน” ในฟลอริดาที่เจ้าของบ้านต้องจ่ายเงินมากมายเกินธรรมดาเพื่อยกต้นไม้สองต้น ความยุติธรรมทางสังคมเช่นนี้ก็สวมหน้ากากของตลาดที่ราคาสินค้าถูกกำหนดโดยความพอใจของผู้ซื้อและผู้ขายที่ถือว่า มีเสรีในการเลือกทำธุรกรรมตามที่ตนปรารถนา ขณะที่ “เก้าอี้” ก็ถูกบดบังอยู่ด้วยชั้นบันไดแห่งอำนาจที่หลอมเข้าไปเป็นเนื้อตัวของระบบราชการ หน้ากากที่สวมใบนั้นจึงเป็นหน้ากากแห่งระเบียบราชการที่ข้าราชการต้องปฏิบัติ และถูกทำให้เข้าใจว่า ระเบียบทำนองนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ยิ่งกว่าจะเพื่อสถาปนาระบบแห่งอำนาจให้ยืนยงมั่นคง ส่วน “เหรียญกล้าหาญ” ก็สร้างความยุติธรรมต่อผู้รับบาดเจ็บทางจิต ด้วยการจัดวางการบาดเจ็บเช่นนี้ไว้ในที่ซึ่งอยู่นอกปริมณฑลของสมรรถนะที่ถูกนิยามด้วยเจตนาแห่งการสู้รบ เพราะถือว่าการบาดเจ็บทางจิตใจมิได้เกิดขึ้นจากเจตนาของศัตรู ยิ่งกว่านั้นบาดแผลพวกนี้ยังเป็นสิ่งที่ “เห็น” ได้ยาก วัตถุประสงค์ของความอ่อนแอของทหารที่ไม่ควรได้รับเกียรติจากเหรียญกล้าหาญ

ด้วยเหตุที่ความยุติธรรมทางสังคมล้วนใส่หน้ากากไว้ ทำให้นักทฤษฎีอย่าง Judith Shklar ถึงกับสรุปหลังจากวิเคราะห์ “หน้าตาของยุติธรรม” แล้วว่า ยากที่ความยุติธรรม (ทางสังคม) จะชนะ เพราะ “ความยุติธรรมสิ่งซ่อนอยู่ในกระบวนการต่อสู้เพื่อค้นหาความยุติธรรมเพื่อทุกคน”²²

ข้อสรุปนี้ทำให้ข้าพเจ้านึกถึงเรื่องสั้นว่าด้วยเมืองแสนสุขที่ชื่อ Omelas

²² Shklar, *The Faces of Injustice*, p. 120.

เมืองแสนสุขและความอยุติธรรม

Ursula Le Guin เขียนเรื่องสั้นแสนประหลาดเรื่อง “คนพวกที่เดินออกจากนครแสนสุข” (The Ones Who Walked Away from Omelas)²³ Omelas เป็นเมืองแสนสุข ไม่มีกษัตริย์ ไม่มีทหาร ไม่มีนักบวช (แม้จะมีศาสนา) ไม่มีความปลอดภัยทุกชนิด แทบไม่มีกฎระเบียบอะไรมาบังคับชีวิตจิตใจของคน และผู้คนก็มีชีวิตอย่างสุขสันต์ ไม้ไร่เตียงสา (เช่นดูจะมีความสุขทางเพศในเชิงเสรี) และไม่ได้บริสุทธ์ผุดผ่องดังในอุดมคติที่นักคิดมากมายเคยเขียนไว้ แต่ในเมืองนี้มีตึ๊งดงามแห่งหนึ่ง ใต้ตึ๊งนั้นมีห้องใต้ดินเล็กๆ ห้องหนึ่ง ขนาดประมาณยาว 3 ก้าว กว้าง 2 ก้าว ห้องนั้นปิดกุญแจและไม่มีหน้าต่าง ที่มุมหนึ่งในห้องมีไม้ถ้ำพื้นคร่ำคร่าวางอยู่คู่กับกระป๋องขึ้นสนิมพื้นสกปรก แฉะ และเหม็นอับ มีเด็กคนหนึ่งนั่งหลังค่อมอยู่ เด็กนี้ดูจากร่างกายน่าจะอายุ 6 ขวบ แต่ที่จริงแกอายุ 10 ขวบแล้ว ร่างกายผอมเห็นซี่โครง ไม่สวมเสื้อผ้า ตามตัวมีแต่ผิวพุพอง นั่งจมอาจรมของตนเอง ท่าทางเป็นเด็กปัญญาอ่อน อาจเพราะเกิดมาเช่นนั้นหรือกลายเป็นอย่างนั้นเพราะความกลัว การขาดอาหาร และการถูกทอดทิ้ง แกนั่งแคะจมูกและเล่นกับอวัยวะเพศของตนอยู่

การดำรงอยู่เช่นนี้ของเด็กคนนี้สำคัญต่อนครแสนสุข เพราะทั้งหมดที่นครแสนสุขมีความสุขอยู่ได้ก็เพราะข้างเด็กไร้เตียงสาผู้หนึ่งไว้ในสภาพคล้ายสัตว์อนาถาเช่นนี้ วันใดที่ปล่อยเขาไป ความสุขของนครไม่ว่าจะเป็นท้องฟ้าใส อากาศบริสุทธิ์ แมกไม้สวยงาม เศรษฐกิจมั่นคง พอเพียงสำหรับทุกคน จนคนในเมืองไม่มีทุกข์ใดๆ จะต้องจบสิ้นลง คนในเมืองก็รู้ว่าที่พวกเขาเป็นสุขอยู่ได้เพราะมีเด็กน้อยปัญญาอ่อนทนทุกข์แทนอยู่ คำถามคือ แล้ว

²³ <http://www-rohan.sdsu.edu/faculty/dunnweb/rprnts.omelas.pdf>

ข้าพเจ้ารู้จักเรื่องสั้นนี้จากที่ Michael Sandel ใช้เป็นตัวอย่งในการวิเคราะห์เรื่องการทรมาณนักโทษก่อการร้ายของสหรัฐฯ ในหนังสือ ความยุติธรรมของเขา แต่เมื่อได้อ่านเรื่องนี้ในต้นฉบับ ข้าพเจ้าเห็นประเด็นอื่นที่สำคัญไม่แพ้ปัญหาปรัชญาของ Sandel คือ ปัญหาว่าผู้คน (อด) ทนอยู่กับความอยุติธรรมได้อย่างไร

พวกเขา (อด) ทนอยู่กับสภาพเช่นนี้ได้อย่างไร เด็กๆ ในเมืองที่อายุไม่ถึง 12 ปี ไม่รู้ว่ามีเด็กคนนี้อยู่ แต่พวกที่อายุเกินนี้รู้ บ้างก็ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นว่ามีเขาอยู่ หลายคนก็เข้าแถวมาดูเด็กนี้เหมือนมาเที่ยวสวนสัตว์ บางคนคิดว่าการทำเช่นนี้ไม่ถูก เคยคิดจะเข้ามาปล่อยเด็กนี้ แต่ก็ตอบตนเองว่า เขาปัญญาอ่อน ถึงปล่อยออกมาก็อยู่เป็นสุขไม่ได้ สู้ปล่อยไว้เช่นนี้จะดีกว่า เพราะคนทั้งเมืองยังเป็นสุขอยู่ได้ คิดไปคิดมา หลายคนก็ลืมๆ ไปว่ามีเด็กคนนี้ถูกขังอยู่ในห้องเล็กๆ สกปรกได้ฤกษ์ดี และอยู่เป็นสุขต่อไป

สำหรับคนจำนวนน้อยที่เห็นภาพนี้และลืมไม่ลง พวกเขาก็ตัดสินใจเดินออกจากนครแสนสุขไปสู่ความไม่แน่นอนแห่งชีวิต

ข้าพเจ้าคิดว่า เรื่องสั้นจากจินตนาการนี้บอกวิธีที่มนุษย์ (อด) ทนอยู่กับความอยุติธรรมอย่างจริงจังจนน่ากลัว เพราะมีหลายวิธีที่คนทนอยู่กับความอยุติธรรม ทั้งทำเป็นไม่เห็น หรือเห็นก็ทำเป็นว่าไม่มีทางแก้ไข หรือเห็นและคิดว่ามีทางแก้ไขแต่ก็คิดว่าแก้ไขไปก็ไร้ประโยชน์ และหลายคนก็เลือกที่จะลืมความอยุติธรรมที่ซ่อนชุกอยู่ในชีวิตแสนสุขของตน เหลือก็แต่พวกที่รู้ลืมไม่ลง แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ พวกนี้ทนความอยุติธรรมไม่ได้ และดังนั้นก็เดินออกจากเมืองแสนสุขนี้ไปในที่สุด

บางทีอาจเพราะเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชนิพนธ์เตือนไว้ในบทละครเวนิสวานิช²⁴ (องก์ 4 ฉาก 1) ว่า

“แม้อ้างยุติธรรม จงกำหนดจดจำไว้ด้วยว่า ในกระแสนแห่งยุติธรรมา ยากจะหาความเกษมเปรมใจ”

²⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์, *เวนิสวานิช* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา กระทรวงศึกษาธิการ, 2508)